

**LASTENKASVATUKSEN MERKITYS JA IHANNE
SUNDIN JA VÅRDÖN KIRKKOHERRA CARL HÄGGIN
SAARNASSA 1784**

Eero Valkonen
Kandidaatintutkielma
Historia
Historian ja etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2021

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
1.1	Aiempi tutkimus	1
1.2	Lähde ja metodit.....	3
1.3.	Rajaus ja tutkimuskysymykset.....	5
2	SAARNAN TAUSTATEKIJÄT JA SAARNA TEKSTINÄ.....	7
2.1.	Carl Hägg ja Ahvenanmaa.....	7
2.2	Kirkko kasvatuksen ja koulutuksen auktoriteettina.....	8
2.3.	Häggin saarnan rakenne ja piirteet.....	10
3	ANALYYSI.....	12
3.1.	Lastenkasvatuksen tärkeys.....	12
3.2	Lastenkasvatuksen ihanne.....	16
4	YHTEENVETO: SAARNAN KASVATUSNÄKEMYS.....	20
	LÄHTEET.....	22

1 JOHDANTO

Juhannuspäivänä vuonna 1784 Sundin ja Vårdön kirkkoherra Carl Hägg piti tavanomaista pidemmän saarnan Sundin kirkossa Ahvenanmaalla. Saarnassa Hägg perustelee monisanaisuuttaan aiheensa, lastenkasvatuksen, tärkeydellä. Tähän aikaan lastenkasvatus oli teema, jonka asiantuntijuudessa kirkolla oli ehdoton auktoriteettiasema. Tutkielmassani tutkin kontekstuaalisen lähiluvun keinoin, miten lastenkasvatuksen merkitys ja ihanteet näyttäytyvät Carl Häggin saarnassa *En försammad och förväänd barna-upfostran med dess osaliga påföljder* (Laiminlyöty ja väärä lastenkasvatus sekä sen onnettomat seuraukset). Saarna pidettiin aikana, jolloin lastenkasvatuksellisiin näkemyksiin vaikuttivat niin perinteinen luterilainen puhdasoppisuus kuin uudet 1700-luvun vaikutteet, kuten pietismi ja valistus. Saarnasta nousevia käsityksiä lastenkasvatuksesta tutkin vasten tätä pedagogista, aatteellista ja uskonnollista kontekstia.

1.1 Aiempi tutkimus

Varhaismodernin ajan suomalaiset ja ruotsalaiset saarnat kuten myös papisto ylipääntään on ollut jokseenkin vähäisen tutkimuksen teon kohteena. Erityisesti paikalliseurakuntien papistoa on tutkittu vähän. Pappien rooli on historian tutkimuksessa perinteisesti nähty staattisena ja esivallalle kuuliaisena, mutta tätä näkemystä on alettu kyseenalaistaa ja sen sijaan on papistoa ryhdytty tutkimaan aktiivisena yhteiskunnallisena toimijana.¹ Tutkittaessa papiston poliittista toimintaa saarnojen kautta on lähteenä käytetty usein valtiopäiväsaarnoja. Pasi Ihalainen on tutkinut Ruotsin vapauden ja kustavilaisen ajan valtiopäiväsaarnoja ja on muun muassa osoittanut näissä saarnoissa eläneen käsityksen Jumalan, hallitsijan ja isänmaan rakastamisen ykseydestä². Mikko Hiljanen on väitöskirjassaan tarkastellut suomalaisia kirkkoherroja Ruotsin valtion rakentajina 1550-luvulta 1610-luvulle kiinnittäen huomiota kirkkoherrojen ja

---

¹ Hiljanen 2019, 22.

² Ihalainen 2005, 181–182.

maallisen esivallan väliseen suhteeseen, kirkkoherrojen ja paikallisyhteisöjen väliseen suhteeseen sekä kirkkoherrojen asemaan esivallan ja paikallisyhteisöjen välissä³. Hiljanen mukaan reformaatiosta ja maallisen esivallan kirkon alistamispyrkimyksistä huolimatta kirkkoherrat onnistuivat säilyttämään verrattain vapaan asemansa paikallisyhteisöissä ja usein myös luottamuksellisemmat suhteet rahvaaseen kuin maallisen hallinnon virkamiehet, osallistuen kuitenkin valtionrakennukseen yhdessä maallisen hallinnon kanssa.⁴

Varhaismodernina aikana saarnastuolilla oli myös merkittävä tiedonvälityksellinen funktio. Paitsi kirkollinen tiedottaminen, kuten ilmoitukset syntyneistä, kuolleista ja vihittävistä, myös maallisen hallinnon tiedottaminen – niin pitäjätason, läänintason kuin valtiollisenkin tason – tapahtui usein jumalanpalvelusten yhteydessä.⁵ Myös tästä näkökulmasta on saarnoja ja papiston toimintaa tutkittu. Elisabeth Reuterswärd tarkasteli väitöskirjassaan kirkollisten kuulutusten roolia eräänlaisena massamediana. Reuterswärdin mukaan kuulutukset mahdollistivat sen, että rahvas sai tietoa muistakin kuin omaa pitäjää koskevista asioista. Kuulutukset vastasivat valtionhallinnon tavoitteisiin liittyen lakien ja määräysten täytäntöönpanoon, väestön poliittiseen ja juridiseen yhtenäistämiseen, alamaisten mielipiteiden ohjaamiseen sekä alempien virkamiesten kontrolloimiseen.⁶

Carola Nordbäckin väitöskirjoista molemmat ovat olleet tämän tutkimuksen kannalta hyödyllisiä paitsi temaattisista syistä, uudempi niistä myös metodologisista syistä. Vuoden 2004 väitöskirjassaan Nordbäck analysoi pietismin ja puhdasoppisuuden ihmis- ja yhteiskuntakäsitystä sekä näiden kohtaamista 1720-luvulla. Vuoden 2009 väitöskirjassaan Nordbäck tutki Anders Chydeniuksen 1781–1782 painettuja kymmentä käskyä käsitteleviä saarnoja kontekstuaalista lähilukua hyödyntäen. Chydeniuksen saarnat Nordbäck asetti ajan saarnaopilliseen, moraaliteologiseen ja kirkkohistorialliseen kontekstiin sekä vertaili niitä Chydeniuksen poliittisiin teksteihin pyrkien näin ottamaan selkoa 1700-luvun saarnakäsityksistä, uskon käsityksistä ja uskonnollisista muutosprosesseista.⁷

Tukena tässä tutkimuksessa käytin erityisesti kasvatuksen ja kansanopetuksen historiaan sekä katekismukseen ja huoneentauluun liittyvää tutkimuskirjallisuutta. Mai-

---

³ Hiljanen 2019.

⁴ Hiljanen 2019, 106–113.

⁵ Tammela 2021b.

⁶ Reuterswärd 2001, 289–291.

⁷ Nordbäck 2004; Nordbäck 2009. Nordbäck on historian tohtori Uumajan yliopistosta 2004 ja kirkkohistorian tohtori Åbo Akademista 2009.

nittakoon näistä muutama. Hilding Pleijel on tarkastellut *Hustavlans värld* -teokseen Ruotsin valtakunnan luterilaista kansankulttuuria, jota 1800-luvulle asti raamitti huoneentaulun ideologia⁸. Pleijelin mukaan 1600-luvulta lähtien vallinnut kollektiivinen ”vanhaluterilainen” kansankulttuuri, jota huoneentaulu ilmensi, tuli valistusajattelun sekä pietistisen ja herrnhutilaisen liikehdinnän myötä kyseenalaistetuksi 1700-luvulla ja joutui kriisiin 1800-luvun alussa. Einar Lilja tutki väitöskirjassaan ruotsalaista katekismusperinnettä Olaus Svebiliuksen vuoden 1689 katekismuksesta J.A. Lindblomin vuoden 1811 katekismukseen. Kyseisenä aikana ilmestyneiden katekismusselitysten ja muun katekismuskirjallisuuden avulla Lilja tutki, miten ajan uskonnolliset ja aatteelliset virtaukset tulivat kansaa lähelle.⁹ Bengt Sandin on tutkinut teoksessaan Ruotsin koulutusjärjestelmää 1600–1850 keskittyen pääasiassa ruotsalaisiin kaupunkeihin, mutta sen katekismusopetusta ja huoneentaulua koskeva osuus on ollut suureksi hyödyksi tutkimuksessani¹⁰. Astrid Norberg tutki väitöskirjassaan ruotsalaisessa katekismuskirjallisuudessa 1750–1809 esiintyviä vanhempien ja lasten suhteeseen liittyviä normeja tehden vertailua puhdasoppisten, pietististen, herrnhutilaisten ja neologisten normien välillä.¹¹

1.2 Lähde ja metodit

Tämän tutkimuksen alkuperäislähde on Sundin ja Vårdön kirkkoherra Carl Häggin Sundin kirkossa pitämä juhannuspäivän saarna vuodelta 1784. Kyseinen saarna on painetussa muodossa, mikä tulee ottaa huomioon sen tulkitsemisessa. Siinä missä painamattomat saarnakäsikirjoitukset, joita on jossain määrin säilynyt 1700-luvun jälkipuoliskolta alkaen, eivät ole olleet julkaistavaksi tarkoitettuja, painetut saarnat ovat olleet tarkoitettuja laajemmalle yleisölle luettavaksi¹². Paikallisyhteisöihin kohdistuneiden saarnojen painamattomia käsikirjoituksia voidaan tutkia siitä oletuksesta käsin, että niiden kohdeyleisönä on ollut ainoastaan kuulemassa ollut yleisö, kun taas painettuja saarnoja tutkiessa on otettava huomioon se, että mahdollisen kuulijakunnan lisäksi saarnalla on ollut myös jonkin laajuinen lukijakunta. Painettujen saarnojen yleisiä julkaisumuotoja olivat postillat eli mallisaarnakokoelmat, joita tehtiin pappien saarnanvalmistuksen tueksi sekä myös joiltain osin maallikoiden kotihartauksien avuksi¹³. Valtiopäiväsaarnat olivat toinen tyypillinen painettujen saarnojen laji¹⁴.

---

⁸ Pleijel, 1970.

⁹ Lilja 1947. Lilja jakoi nämä uskonnolliset virtaukset eri ”hurskauskäsityksiin”: puhdasoppiseen, pietistiseen, herrnhutilaiseen, svedenborgilaiseen ja neologiseen.

¹⁰ Sandin 1986.

¹¹ Norberg 1978. Neologialla tarkoitetaan valistusajattelun inspiroimaa teologiaa.

¹² Tammela, 2021a.

¹³ Laine & Laine 2010, 301.

¹⁴ Tammela 2021a.

Häggin saarna ei ole varsinaisesti postillasaarna, eikä myöskään valtiopäiväsaarna, sillä se on itsenäisenä julkaistu paikallisyhteisölle pidetty saarna. Sitä tulkittaessa on toisaalta otettava huomioon, että sen sisällössä voi olla joitain paikallisyhteisön erityispiirteillä selittyviä seikkoja ja toisaalta muistettava, että saarnan painettu versio on todennäköisesti jossain määrin paranneltu ja mahdollisesti myös laajemmalle lukijakunnalle soveltuvammaksi muokattu versio alkuperäisestä saarnakäsikirjoituksesta. Paikallisyhteisöä ei siis voida olla ottamatta huomioon, mutta ei myöskään voida ongelmatomasti osoittaa saarnan kohdistuneen ainoastaan paikallisyhteisöön, sillä saarnan tarkkaa alkuperäistä sisältöä ei tiedetä, kuten ei sitäkään, onko päätös saarnan painamisesta ja julkaisemisesta tehty ennen vai jälkeen saarnan pitämisen. Saarnan saattaminen painettuun muotoon kertoo joka tapauksessa siitä, että sitä on sisältönsä perusteella pidetty mallikelpoisena ja soveltuvana laajemmalle yleisölle.

Häggin saarna on tämän tutkimuksen ytimessä. Saarnan tarkoitus on toimia taustaesimerkkinä siitä, miten lastenkasvatuksesta saarnattiin 1700-luvun loppupuolella. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että Häggin saarna edustaisi jonkinlaista ajalleen ominaista tyyppiesimerkkiä kyseisen aihepiirin saarnasta, sillä 1700-luvun lopulla pappien näkemyksissä liittyen lastenkasvatukseen oli paljon eroja. Yleispätevien vastausten antaminen ei olekaan tämän tutkimuksen tarkoitus, vaan kyseessä on eräänlainen tapaustutkimus. Tutkimuskirjallisuutta tässä tutkimuksessa on käytetty sen kontekstin rakentamiseksi, johon Häggin saarna suhteutuu. Kontekstia rakennetaan hyödyntämällä ensinnäkin kasvatushistoriaa, kansanopetusta, katekismusta sekä 1600–1700-luvun aate- ja uskonnollista historiaa käsittelevää tutkimuskirjallisuutta. Jotta saarnan mahdolliset paikallisyhteisöön, eli tässä tapauksessa Sundin ja Vårdön seurakuntiin, kohdistetut huomiot voidaan paikantaa, hyödynnetään myös Ahvenanmaan historiaa käsittelevää kirjallisuutta.

Tutkimuksessa hyödynsin *kontekstuaalista lähilukua*. Lähiluvulla tarkoitetaan sitä lukemisen tapaa, jossa tekstiä useaan kertaan lukemalla löydetään sen keskeiset käsitteet ja näkemykset¹⁵. Tässä tutkimuksessa ensimmäisillä lukukerroilla etsin saarnatekstistä sen keskeiset näkemykset. Tutkimuskysymykset kehittyivät tämän lukuprosessin edetessä. Kontekstuaaliseen lähilukuun kuuluu ajatus tutkijan aktiivisuudesta kontekstien löytämisessä, koska niiden ei voida olettaa löytyvän valmiina tutkittavasta tekstistä¹⁶. Näin oli asian laita tässäkin tutkimuksessa, sillä se konteksti, johon Häggin saarna sijoittui, ei ollut löydettävissä ainoastaan saarnasta itsestään. Siksi valikoin saarnasta nousevien teemojen perusteella tutkimuskirjallisuutta, jonka avulla

---

¹⁵ Pöysä 2010, 338–339.

¹⁶ Kajander 2020, 64.

pyrin hahmottamaan sen pedagogisen, uskonnollisen ja aatteellisen kontekstin, jonka puitteissa saarna syntyi. Paitsi että itse saarnan ymmärtäminen olisi ollut vaikeaa ilman tämän kontekstin tuntemista, myös tutkimusongelma, jonka esittelen seuraavassa kappaleessa, edellytti tämän kontekstin rakentamista. Näiden vaiheiden jälkeen tutkimustyöni eteni vuoroin saarnatekstiä ja vuoroin tutkimuskirjallisuutta lukien, toisaalta tutkimuskirjallisuuden vaikuttaessa saarnasta tekemiini tulkintoihin, toisaalta saarnan sisällön vaikuttaessa siihen, mihin tutkimuskirjallisuudessa keskityin.¹⁷

1.3 Rajaus ja tutkimuskysymykset

Häggin saarnan lausumispäivä eli juhannuspäivä vuonna 1784 asettaa tutkimukselle selkeän ajankohdan. Sille, mitä ajanjaksoa tutkimuskirjallisuus käsittelee, en ole asettanut tarkkaa rajausta siitä syystä, että sellainenkin tutkimuskirjallisuus, joka ei sijoitu ajallisesti lähelle Häggin saarnaa, voi olla relevanttia. Tästä osoituksena on se, että vielä Häggin saarnan aikaan Olaus Svebiliuksen vuonna 1686 julkaistu puhdasoppisuuteen nojaava katekismus oli Ruotsin valtakunnassa virallisessa asemassa. Huolimatta Svebiliuksen katekismuksen virallisesta asemasta puhdasoppinen luterilaisuus kasvatuskäsityksineen sai 1700-luvulla haastajia uusista uskonnollisista suuntauksista, etupäässä pietismistä sekä myös valistuksesta. Einar Liljan mukaan erityisesti pietismin vaikutus oli suuri useiden keskeisten uskonnollisten oppikirjojen kirjoittajiin 1700-luvulla.¹⁸

Luterilainen puhdasoppisuus eli ortodoksia on laaja käsite, jolla viitataan Ruotsissa 1600-luvulla kehittyneeseen uskonnolliseen ja yhteiskunnalliseen kulttuuriin. Puhdasoppisuus perustui paljolti Martti Lutherin teologiaan ja yhteiskuntanäkemykseen, ja sille oli leimallista kollektiivisuus. Yhteiskuntajärjestys nähtiin Jumalan asettamana. Kirkko, yhteiskunta ja seurakunta muodostivat yhtenäisen kokonaisuuden.¹⁹ Pietismi puolestaan oli osa 1600-luvulla alkanutta Euroopan protestanttista yhteiskunta-, kirkko- ja ihmiskäsitystä muovannutta liikehdintää, joka saavutti Ruotsin 1600-luvun

---

¹⁷ Nordbäck 2009, 29; Kajander 2020, 65–66. Vuoden 2009 väitöskirjassaan Nordbäck käyttää kontekstuaalista lähilukua tutkimalla Anders Chydeniuksen kirjallista saarnatoimintaa pyrkien erottamaan Chydeniuksen saarnaamisen yksilölliset piirteet ajan yleisistä teologisista, saarnaopillisista ja yhteiskunnallisista käsityksistä. Kajander tutki väitöskirjassaan sitä, millaisia kulttuurisia malleja talonpoikaisuudesta suomalaisissa sanomalehdissä esitettiin 1847–1870. Kajander jakoi kontekstuaalista lähilukua noudattelevan tutkimusprosessinsa kolmeen osaan: 1) Tekstien alustavaan teemoitteluun 2) tekstien ulkoiseen kontekstointiin ja 3) tekstien teoreettiseen uudelleenluentaan, jossa haettiin vastauksia tutkimuskysymyksiin.

¹⁸ Lilja 1947, 271–274. Näistä keskeisiä Johan Möller ja Johan Jacob Rambach.

¹⁹ Nordbäck 2004, 43–48, 67–68.

lopulla ja alkoi saada suurempaa huomiota vapaudenajalla. Pietismiin kuului useita suuntauksia, joista eniten Ruotsissa vaikutti konservatiivinen pietismi. Konservatiiviselle pietismille oli tunnuksenomaista kirkon sisäinen uudistustoiminta, kun taas radikaali pietismi oli luonteeltaan separatistisempaa. Pietismi korosti henkilökohtaista uskoa, joka saavutettaisiin joko jo varhaisessa lapsuudessa hyvällä kasvatuksella tai myöhemmin kääntymyksen kautta. Sen puhdasoppisuudelle asettamat haasteet liittyivätkin ensi sijassa tähän uskonnolliseen individualismiin, joka näkyi myös pietistien yhteiskunnallisissa ja lastenkasvatukseen liittyvissä näkemyksissä. Tämä individualismi koettiin uhaksi valtakunnan yhtenäisyydelle.²⁰

Huomio tässä tutkimuksessa kohdistuu Häggin saarnan lastenkasvatuskäsityksiin. On ensin kuitenkin tarkennettava, mitä lastenkasvatuksella tässä yhteydessä tarkoitetaan, ja tämän Hägg itse määrittelee saarnan alkupuolella: "Kasvatuksella viitataan tässä lähinnä vanhempien velvollisuuteen kehittää ja parantaa lapsen sielun ominaisuuksia: ymmärrystä ja tahtoa."²¹ Koska sielu on ihmisen olemuksen "jalompi osa", tulee sielun ominaisuuksien parantamisen Häggin mukaan olla lastenkasvatuksessa erityisen huomion kohteena. Tässä saarnassa Hägg siis tarkoittaa kasvatuksella lasten henkisten, lähinnä hengellisten ominaisuuksien kehittämistä ja parantamista. Tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

- 1) Millä lastenkasvatuksen tärkeyttä saarnassa perustellaan?
- 2) Millaisena lastenkasvatuksen ja -opetuksen ihanne saarnassa nähdään?

Kuten edellä olen selostanut, Häggin saarna ajoittuu tietynlaiseen uskonnolliseen, aatteelliseen ja pedagogiseen murroskauteen, ja saarnan sisältöä on kiinnostava tutkia juuri tätä taustaa vasten. Eräänlaiseksi kolmanneksi tutkimuskysymykseksi muotoutuu näin ollen: Miten saarnasta tehdyt havainnot suhteutuvat ajan uskonnolliseen, aatteelliseen ja pedagogiseen kontekstiin?

---

²⁰ Nordbäck 2004, 11–13; Lilja 1947, 156, 176–177; Laine 2018, 186–188. Nordbäckin mukaan jako konservatiiviseen ja radikaaliin pietismiin ei ole kuitenkaan yksiselitteinen, vaan historioitsijoiden jälkikäteen laatima konstruktio.

²¹ Hägg 1784, 6–7. "Med upfostran, har jag här förnämligast afseende uppå föräldrars skyldighet, at upbruka och förbättra siälens egenskaper hos barn: förståndet och wiljan".

2 SAARNAN TAUSTATEKIJÄT JA SAARNA TEKSTINÄ

2.1 Carl Hägg ja Ahvenanmaa

Carl Hägg syntyi 1753 Vaasassa, pääsi ylioppilaaksi Upsalassa 1768 ja vihittiin papiksi Turun hiippakunnassa 1772. Ennen astumistaan Sundin ja Vårdön kirkkoherran virkaan vuonna 1779 hän ehti toimia Tukholman Marian seurakunnan kappalaisen apulaisena, Hedvig Eleonoran seurakunnan kirkkoherran apulaisena, Tukholman Klaran seurakunnan kirkkoherran apulaisena sekä Itä-Götanmaan herttuan hovisaarnaajana. Myöhemmin hän toimi Närpiön kirkkoherrana sekä vuodesta 1809 lähtien Tierpen kirkkoherrana Ruotsissa paettuaan sinne Suomensodan aikana. Hägg tuli nimitetyksi Ahvenanmaan lääninrovastiksi 1788. Hän myös osallistui vuosien 1786, 1789, 1792 ja 1800 valtiopäiville ja toimi saarnaajana vuoden 1791 pappeinkokouksessa Turussa. Häggiltä ei tiettävästi ole muita painettuja julkaisuja kuin tässä tutkimuksessa alkuperäislähteenä käytettävä saarna *En försummad och förwänd barna-upfostran med dess osaliga påföljder*.²²

Hägg piti pedagogiikkaa tärkeänä asiana, mikä ilmeni hänen valtiopäiväpuheenvuoroissaan. Esimerkiksi vuoden 1786 valtiopäivillä hän puhui Suomessa toimivien opettajien palkkauksen parantamisen puolesta²³. Lisäksi Hägg antoi Sundin pappilalta huoneen Ahvenanmaan pedagogion (*Ålands pedagogi*) toimintaa varten. Ahvenanmaan pedagogio oli vuoteen 1793 asti toiminut koulu, jossa 1700-luvun jälkipuoliskolla opiskeli vuosittain noin viisitoista eri puolilta Ahvenanmaata kotoisin olevaa

---

²² Radloff 1795, 60; Kotivuori 2005.

²³Ahokas 2018, 113.

säätyläis- ja rahvaan lasta. Koulussa opiskeltiin kristinoppia, lukemista, kirjoittamista, musiikkia sekä latinan ja kreikan alkeita.²⁴

Sundin kirkkoherrana Häggin vastuualueelle kuuluivat Sundin emäseurakunta sekä Vårdön kappeliseurakunta, joissa vuonna 1790 oli jäseniä yhteenlaskettuna 1510. Sund sijaitsee Ahvenanmaan pääsaaren koillisosassa, Vårdö on oma saarensa Sundin itäpuolella. Ahvenanmaa muodosti kahdeksalla emäseurakunnallaan ja seitsemällä kappeliseurakunnallaan oman rovastikuntansa Turun hiippakunnassa sekä hallinnollisena alueena oman kihlakuntansa Turun ja Porin läänissä. Siinä missä Ahvenanmaa hallinnollisesti ja kirkollisesti yhdistyi Turkuun, olivat sen siteet Tukholmaan muutoin vahvat. Sinne ahvenanmaalaiset suuntasivat kauppaamaan hyödykkeitään kauppayrityksiä muodostaen ja samalla kulttuurisia vaikutteita saaden.²⁵ Liikkuvat elinkeinot kalastus ja merenkulku sekä isonvihan aikana Tukholman evakossa syntyneet verkostot, edistivät ahvenanmaalaisten siirtolaisuutta. Ahvenanmaalaisia, erityisesti piikoja ja renkejä, muutti 1700-luvulla suurissa määrin Tukholmaan parempien työmahdollisuuksien perässä.²⁶ Mannermaan elintavoista ja -keinoista Ahvenanmaa erottui juuri kalastuksella ja merenkululla. Ero Ahvenanmaan pääsaaren ja saariston elinkeinoelämän välillä oli suuri. Saaristossa harjoitettiin lähinnä kalastusta ja karjataloutta, pääsaarella tämän lisäksi myös metsä- ja maataloutta. Sundin pitäjässä maisemaa hallitsivat laajat peltoalat, Vårdössä puolestaan vallitsivat saaristomaisen karut olosuhteet.²⁷

2.2 Kirkko kasvatuksen ja koulutuksen auktoriteettina

Kirkon opetuksen keskeinen sisältö tiivistyi katekismuksessa, joka koostui uskontunnustuksesta, Isä meidän -rukouksesta, käskyistä ja sakramenteista selityksineen sekä muista tarpeellisista raamatunlauseista²⁸. Ruotsin valtakunnassa käytettyjen katekismusten esikuvana oli Martti Lutherin Vähäkatekismus vuodelta 1529, jonka katsottiin sisältävän pelastumisen ja uskon kannalta tärkeimmät kristilliset opinkappaleet ja tunnustukset²⁹. 1600-luvulla sekä maalliset että kirkolliset viranomaiset alkoivat pitää väestön katekismuksen ja huoneentaulun osaamista enenevässä määrin tärkeänä.

---

²⁴ Dreijer 2006, 270–275.

²⁵ Dreijer 2006, 245–246, 372–374.

²⁶ Dreijer 2006, 35–37.

²⁷ Dreijer 2006, 89.

²⁸ Laine & Laine 2010, 260.

²⁹ Nordbäck 2009, 112.

Vuoden 1686 kirkkolaissa määrättiin, miten kansanopetus tulisi toteuttaa. Tämä määräys vahvisti jo aiemmin 1600-luvulla eri hiippakunnissa kehittyneen kansanopetuksen mallin, jossa itse opetus oli pääasiallisesti talonisäntien ja vanhempien vastuulla, mutta papit tarkistivat kinkereillä ja lukusissa sen, miten katekismusta oli opittu. Myös rovastin- ja piispantarkastusten yhteydessä kiinnitettiin huomiota väestön katekismuksen ja lukutaidon tasoon. Tämän lisäksi niissä arvioitiin, miten papisto suoriutui opetustehtävästään.³⁰ Kinkereiden ja lukusten yhteydessä alettiin rekisteröidä seurakunnan jäsenten luku- ja kristinopin taitojen rekisteröimistä rippikirjoihin. Katekismuksen osaamista vaadittiin ehtoollispöytäan pääsemiseen, joka puolestaan oli edellytyksenä avioliiton solmimiseen. Kansanopetuksen järjestämisessä ja siihen liittyvässä säännöllisessä luku- ja kristinopin taitojen rekisteröimisessä yhdistyivät hengelliset ja poliittiset tavoitteet, sillä pyrkimykset yhdenmukaistaa kasvatusta olivat osa yksimielisyyden henkeä, jonka katsottiin olevan valtiota kannatteleva voima.³¹ Katekismuksen osaamisen ja erityisesti siihen olennaisena osana kuuluneen huoneen- taulun sisäistämisen katsottiin ylläpitävän perinteisiä patriarkaalisia normirakenteita, jotka loivat pysyvyyttä ja yhteiskunnallista vakautta ³².

Kuten todettua, kirkkolaissa lukutaidon ja katekismuksen opetuksen toteuttaminen asetettiin pääasiallisesti perheiden isäntien vastuulle. Kouluopetusta ja muita toimintamalleja, joissa lapsi sai opetusta perheen ulkopuolelta, järjestettiin, mutta tässä oli suuria hiippakunta- ja pitäjäkohtaisia eroja. Piispan- ja rovastintarkastusten yhteydessä todettiin usein ongelmaksi se, ettei vanhemmilla itsellään ollut riittäviä taitoja tai muuten mahdollisuutta opettaa lapsiaan. Piispojen taholta toivottiinkin niiden vanhempien, joilla ei itsellään ollut riittävän hyviä taitoja tai muuten mahdollisuutta lastensa opettamiseksi, lähettävän lapsensa kouluun. Haasteita näissä tapauksissa aiheutti kuitenkin se, ettei heidän kotipitäjissään välttämättä ollut mahdollisuutta perheen ulkopuolelta saatavaan opetukseen ja myös se, että lapsen lähettäminen osaksi päivää muiden oppiin olisi vienyt tämän perheellensä antamaa työpanosta. Kaupungeissa lasten kouluopetus oli yleisempää kuin maaseudulla.³³ 1700-luvulla yleistyivät niin sanotut lukkarinkoulut, mutta näidenkin toteutumisessa oli suuria aluekohtaisia eroja ja etenkin Suomessa niiden merkitys ei vielä 1700-luvulla noussut suureksi. Esimerkiksi Ahvenanmaalla toimi 1700-luvulla lukkarinkouluja, mutta lapsimäärät niissä olivat vähäisiä. Pietistien nostama kritiikki ehtoollisen pääsyn ulkokohtaisia edellytyksiä kohtaan käynnisti kehityksen, jonka tuloksena oli rippikoulujen yleistyminen 1700-luvun jälkipuoliskolla. Rippikoulu ei tullut pakolliseksi vielä 1700-luvulla ja siksi haasteita aiheutti vanhempien haluttomuus päästää lapsensa kotoa pitkiksi

---

³⁰ Sandin 1986, 46–47.

³¹ Laine & Laine 2010, 259–270.

³² Sandin 1986, 52–53.

³³ Sandin 1986, 53–59.

ajoiksi papiston oppiin. Rippikoulu kuitenkin tehosti kirkollista kansanopetusta ja siirsi opetustaakkaa vanhemmilta yhteisölle.³⁴

2.3 Häggin saarnan rakenne ja piirteet

Carl Häggin saarna *En försummad och förwänd barna-upfostran med dess osaliga påföljder* koostuu valmisteluosuudesta, kahdesta käsittelyosuudesta sekä päätännöstä. Valmisteluosuudessa esitellään saarnan aihe ja korostetaan sen tärkeyttä. Hägg toteaa valmisteluosuuden lopussa, että hän on ”päivän evankeliumin kautta”³⁵ saanut vaikuttimen päivän aiheelle eli lastenkasvatukselle. Näin ollen kyseessä on tavallinen evankeliumitekstien vuosikiertoon perustuva jumalanpalvelussaarna. Luterilaisessa traditiossa juhannuksena on juhlistettu Johannes Kastajan syntymää, jota juhannuspäivän evankeliumitekstikin käsittelee ³⁶. Myöhemmin saarnassa ei päivän evankeliumitekstiin kuitenkaan viitata, eli evankeliumiteksti toimii ikään kuin aiheeseen johdattajana, mutta ei kuitenkaan koko saarnan läpi kulkevana teimana. Evankeliumitekstin ja saarnan sisällön välinen temaattinen yhteneväisyys rajoittuukin vain lapsen syntymiseen ja siihen liittyvään kiitollisuuteen, ei lastenkasvatukseen sinänsä ³⁷.

Saarnan ensimmäisessä käsittelyosassa Hägg jäsentää sitä, miten lastenkasvatus vääristyy. Häggin mukaan lastenkasvatus on väärää ja laiminlyötyä, kun vanhemmat rikkovat edes yhtä velvollisuuksistansa lapsiaan kohtaan. Nämä velvollisuudet ovat: 1) lasten puolesta rukoilu, 2) lasten opettaminen ja oikaiseminen 3) lasten kurittaminen sekä 4) hyvän esimerkin näyttäminen. Toisessa käsittelyosassa Hägg jäsentää sitä, mitkä vääristyneen lastenkasvatuksen seuraukset ovat 1) maalliselle yhteiskunnalle, 2) hengelliselle yhteiskunnalle tai Jumalan kirkolle ja seurakunnalle sekä 3) vanhemmille itselleen. Saarnan lopettaa päätäntö, jossa Hägg vielä kerran korostaa lastenkasvatuksen tärkeyttä ja lausuu loppurukouksen.

---

³⁴ Laine & Laine 2010, 277–282.

³⁵ Kirkkovoosikalenteri <https://www.kirkkovoosikalenteri.fi/kalenteripaiva/lauantai-26-6-2021/>; Lempiäinen 1976, 113. Juhannuspäivän evankeliumiteksti on Johannes Kastajan syntymästä kertova Luuk. 1: 57–66. Vaihtoehtoiseksi juhannuspäivän evankeliumitekstiksi on vuonna 1886 nostettu myös Johannes Kastajan mestauksesta kertova Mark. 6: 14–29, jota alun perin käytettiin Johannes Kastajan mestauspäivän yhteydessä. Kyseinen pyhä lakkautettiin 1500-luvulla. Häggin saarnan aikaan Mark 6: 14–29 ei siis ilmeisesti lukeutunut juhannuksen ajan kirkkoteksteihin.

³⁶ Lempiäinen 1976, 112.

³⁷ Luuk 1: 57–66; Hägg 1784, 13. Evankeliumitekstissä kerrotaan Johannes Kastajan äidin Elisabetin kiitollisuudesta Jumalaa kohtaan Johanneksen synnyttyä. Hägg esittää saarnassa lasten olevan Herran omaisuutta ja lahja, joka on annettu vanhemmille ikään kuin lainaksi. Tämä lahja tulisi ottaa vastaan ”kiitollisuudella ja rukouksin”.

Häggin saarnan rakenne vastaa 1700-luvun jälkipuolella Ruotsin valtakunnassa vallinnutta saarnaihannetta. Ensinnäkin vuoden 1686 kirkkolaki määrittä saarnan tavoitteet sekä tietyiltä osin myös retorisen tyylin ja temaattisen sisällön.³⁸ Saarnan perustana tuli olla kuulijan ymmärryskyvyn huomioon ottaminen³⁹. Yksinkertaisuus ja ajatuksen selkeys olivat keskeisiä hyvän saarnan elementtejä ja siksi liian korkealentoista tyyliä tuli välttää. Saarnaamista ohjasivat myös erilaiset saarnaoppaat. Carola Nordbäckin mukaan keskeisiin ruotsalaisten pappien käyttämiin retoriikkaoppaisiin kuului 1700-luvun loppupuolella tanskalaisen piispa Erik Pontoppidanin sekä ruotsalaisen pappi Johan Möllerin oppaat vuosilta 1757 sekä 1779. Pontoppidanin opasta luettiin paljon papeiksi opiskelevien keskuudessa 1700-luvun jälkipuolella ja näin ollen teos on todennäköisesti ollut tuttu myös Carl Häggille. Möllerin opas ilmestyi Häggin papiksi valmistumisen jälkeen, mutta on sekin mahdollisesti ollut Häggille tuttu. Nordbäckin mukaan Pontoppidanin, Möllerin ja Anders Chydeniuksen saarnaihanteita yhdistivät vaatimukset ymmärrettävyydestä, selkeydestä, Jumalan sanan keskeisyydestä, järjen ja logiikan oikeanlaisesta käytöstä sekä opin ja konkretian oikeasta suhteesta.⁴⁰ Häggin saarna vastaa näihin ihanteisiin edeten korkealta abstraktitasolta alemmille konkreettisemmille tasoille selkeästi jäsenellyssä muodossa. Hägg myös perustelee väitteensä usein Raamatulla ja käyttää raamatullisia vertauskuvia elävöittääkseen viestiänsä. Saarnan ote on yleisöä puhutteleva usein toistuvine retorisine kysymyksineen. Muutamassa kohtaa Hägg myös viittaa suoraan paikallisyhteisössä esiintyneisiin ongelmiin.

---

³⁸ Nordbäck 2009, 120–121.

³⁹ Laine & Laine 2010, 299.

⁴⁰ Nordbäck 2009, 121–139.

3 ANALYYSI

3.1 Lastenkasvatuksen tärkeys

Hägg selventää saarnan alussa, että tässä saarnassa hän kasvatuksella (*upfostran*) tarkoittaa vanhempien velvollisuutta parantaa lastensa sielun ominaisuuksia, sillä ”harvassa ovat ne vanhemmat, jotka kieltävät lapsiltansa sen, jota heidän ruumiinsa tarvitsee”. Hägg korostaa, että ruumiin tarpeiden tyydyttäminen ei riitä, sillä sielusta, joka on jalompi osa ihmisen olemusta, riippuu niin ihmisen ikuinen kuin ajallinenkin onni. Sielun ominaisuudet ovat kuitenkin ihmisellä luonnostaan heikot, minkä takia kasvatusta tarvitaan.⁴¹ Tällainen pessimistinen ihmisenäkemys on Häggin saarnalle ominaista. Ihmisen turmeltunut luonto nousee esiin toistuvasti:

Mitä on karkea maa ilman huolenpitoa ja hoitoa, sitä on myös lapsi ilman viisautta ja Jumalallista kasvatusta.

Luonnostaan ovat sielun ominaisuudet kaikilla ihmisillä melko heikot ja hyvästä pois päin kääntyneet.

Ihmisellä on synnynnäinen ominaisuus hyötyä opettamisesta ja oikaisemisesta; tämä on lasten kohdalla erityisen tärkeää, sillä synnynnäiset pahat tavat voidaan tällä tavoin karkottaa ja samalla opettaa halua ja taipumusta hyöyteen.⁴²

Saarnan aluksi Hägg myös siteeraa Vanhan Testamentin apokryfikirjoihin lukeutuvan Siirakin kirjan kolmattakymmentä lukua, jossa varoitetaan vanhempia antamasta lastensa toteuttaa omaa tahtoansa nuoruudessa⁴³. Ihmisen turmeltuneen luonnon takia on lapsia Häggin mukaan pienestä pitäen opetettava ja oikaistava, jotta heissä luon-

---

⁴¹ Hägg 1784, 6–7.

⁴² Hägg 1784, 6–7, 14. ”*hwad en sträf jord utan ans och skötsel, det samma är ock et barn, utan en wis och Gudelig upfostran.*” - - ”*Af naturen äro siälens egenskaper hos alla menniskor endels ganska swaga, endels wända ifrån det goda*” - - ”*Menniskan äger en medfödd förmögenhet, at begagna sig af underwisingar och rättelser; dessa äro ock för barn så mycket angelägnare, som den medfödda oarten just på det sättet måste fördrifwas, lust och håg för det goda, samt förljakteligen kändedom deraf på det sättet inplantas.*”

⁴³ Pleijel 1970, 26. Vaikka Siirakin kirja ei ole kuulunut protestanttisen Raamatun kaanoniin, sitä luettiin Pleijelin mukaan paljon ruotsalaisen papiston toimesta 1600–1700-luvulla, koska sen sisältö sopi hyvin ”vanhan agraariyhteiskunnan kollektiiviseen maalaiskulttuuriin”.

nostaan oleva paha ei saisi kasvaa rauhassa. Tällainen pessimismi leimasi niin puhdasoppista kuin pietististäkin ihmiskäsitystä. Puhdasoppisuuteen kuului käsitys ihmiskuntaa syntiinlankeemuksesta lähtien hallinneesta perisyynnistä ⁴⁴. Pietistiseen ihmiskäsitykseen kuului tämän lisäksi vaade lapsen oman tahdon murtamisesta, jonka edellytyksenä nähtiin katekismuksen opettamisen aloittaminen jo varhaislapsuudessa heti lapsen opittua puhumaan tai 3–4 vuoden iässä ⁴⁵. Myös Hägg korostaa lasten opettamisen varhaisen aloittamisen tärkeyttä:

*Aika, jolloin lasten opettaminen tulee aloittaa, on niin aikaisin kuin he jotain ymmärtävät, niin aikaisin kuin he astuvat maailman kilpakentälle.*⁴⁶

Valistusajattelija John Locken ajatus siitä, että lapsi on tyhjä taulu ja siten tämän tavat ja kyvyt ovat ensisijaisesti koulutuksen seurausta, ei Häggin saarnassa näy ⁴⁷. Lapsi ei ole tyhjä taulu, vaan pahuuden juuret ovat hänessä valmiina. Ilman jumalista kasvatusta tämä pahuuden ”rikkaruoho” alkaa kasvaa hallitsemattomasti:

*Ihmisen sydän on paha aina nuoruudesta saakka. Jos tämä paha saa olla rauhassa ilman, että sitä viisaalla ja jumalisella kasvatuksella estetään, se nopeasti lisääntyy, leviää ja kasvaa reheväksi rikkaruohon tavoin, antaen vähän ajan päästä mitä karvaimpia hedelmiä.*⁴⁸

Paitsi että väärä ja laiminlyöty lastenkasvatus antaa mahdollisuuden lapsessa luonostaan olevan sisäisen pahan kasvulle, se myös altistaa lapsen huonoon seuraan joutumiselle. Saarnasta nousee esiin ajatus, että lapsi on voimaton ja kykenemätön vastustamaan pahoja vaikutteita. Huonoon seuraan joutuessaan lapsi joutuu ”yksin maahan poljettavaksi ja villipetojen armoille”.⁴⁹

Väärä ja laiminlyöty lastenkasvatus johtaa Häggin mukaan sekä maallisen yhteiskunnan, seurakunnan että vanhempien itsensä kannalta huonoihin seuraamuksiin. Maallisen yhteiskunnan kannalta onneton seuraus on se, että vaille omaatuntoa jääneistä

---

⁴⁴ Nordbäck, 2004, 61.

⁴⁵ Lilja 1947, 271–274.

⁴⁶ Hägg 1784, 20. ”Tiden då Barn böra underwisas, är: så snart deras förstånd kan något fatta, så snart de sätta sin fot uppå werldens wädjoban.”

⁴⁷ Joutsivuo 2010, 147.

⁴⁸ Hägg 1784, 5. ”Menniskans hiertas upsat är ju ondt, alt ifrån ungdomen. Får detta onda råda sig sielft, utan at det genom en wis och Gudelig upfostran häfwes; snart tiltager det, snart sprider det sig och växer frodigt, likt ogräset, och gifwer inom kort tid, de aldrabittraste frukter.”

⁴⁹ Hägg 1784, 10.

ja Jumalan pelkoon oppimattomista lapsista kehittyi yksilöitä, jotka eivät kunnioita ”pyhimpiä Yhteiskunnan lakeja”⁵⁰ (de heligaste Samfunds-lagar). He sortavat heikkoa, loukkaavat kunniallista, surettavat omaisiaan ja hyväntekijöitään, häiritsevät yleistä rauhaa ja turvallisuutta sekä toteuttavat kaikenlaista syntiä rikkoen ”väkevimmät liitot”⁵¹ (kraftigaste förbund) ja ”pyhimmät lupaukset”. He eivät pelkästään itse toteuta näitä paheita, vaan myös houkuttelevat niihin muita. Kun tämä synnillisuus ja omatunnottomuus valtaa alaa yhteiskunnassa, vaarantuu ”kansalaisvapaus” (den medborgerliga friheten) sekä yleinen turvallisuus. Hägg saarnaa, että valtakunnan korkeampien ja alempien virkamiesten taakka olisi kevyempi, jos vanhemmat onnistuisivat lapsillensa opettamaan ja esimerkein osoittamaan, kuinka vastenmielistä on rikkoa Jumalan ja yhteiskunnan lakeja.⁵²

Puhdasoppisen yhteiskuntakäsityksen mukaan yhteiskuntajärjestys oli Jumalan asettama. 1700-luvun Ruotsissa, erityisesti vapauden ajalla, sai jalansijaa myös sekulaarimpi luonnonoikeudellinen yhteiskuntakäsitys. Sen mukaan valtiovalta syntyi yksilöiden yhteisestä sopimuksesta, eikä valtiovallan yläpuolella ollut mitään tahoja. Pappien keskuudessa puhdasoppinen yhteiskuntakäsitys kolmisäätyoppeineen⁵³ kuitenkin säilytti vielä asemiaan, joskin pietistien keskuudessa esiintyi luonnonoikeudellista yhteiskuntakäsitystä. Vuoden 1811 Lindblomin katekismukseen ei kolmisäätyoppi enää sisällynyt, mikä kertoo luonnonoikeudellisen yhteiskuntajärjestyksen tässä vaiheessa vakiintuneen myös kirkon piirissä.⁵⁴ Häggin saarna 1784 ajoittuneeseen siihen murrosvaiheeseen, jossa papistossa esiintyi niin puhdasoppisia kuin luonnonoikeudellisiakin yhteiskuntanäkemyksiä. Huomionarvoista on ainakin se, että Hägg ei missään koh-

---

⁵⁰ Hägg 1784, 31; SAOB, *samfund*; Nordbäck 2009, 208. On epäselvää, mitä Hägg tässä tarkoittaa käsitteellä *samfund*. SAOB:illa on sanalle useampi määritelmä, kuten yhteenliittymä, yhteiskunta ja seurakunta. Nordbäckin mukaan 1700-luvun jälkipuolella sanaa käytettiin erityisen paljon yhteyksissä, joissa ilmaistiin yhteenkuuluvuutta, mikä oli luonnonoikeudellisen ajattelun vaikutusta.

⁵¹ Sööberg 2007, 146. Sööbergin mukaan luterilaiseen puhdasoppisuuteen Ruotsissa kuului käsitys yhteiskunnallisesta liitosta (*förbund*) Jumalan kanssa. Tämä liitto muodosti yhteiskunnasta yksikön, jossa kaikilla oli oma roolinsa. Tämän liiton rikkomisen seurauksena nähtiin olevan Jumalan rangaistus, joka kohdistuisi koko yhteiskuntaan. Toisaalta Hägg ei tuo saarnassa esiin ajatusta Jumalan kollektiivisesta rangaistuksesta ja voi olla, ettei hän käytä käsitettä siten tässä tarkoituksessa.

⁵² Hägg 1784, 32–34.

⁵³ Sandin 1986, 50–51. Kolmisäätyoppi oli keskeinen osa katekismuksen sisältämää huoneentaulua. Maallinen ja hengellinen hallitus saivat molemmat auktoriteettinsa Jumalalta, ja siinä missä kuninkaalta odotettiin kuuliaisuutta hengelliselle hallitukselle hengellisissä kysymyksissä, pappeilta odotettiin alamaisuutta maalliselle hallitukselle poliittisissa kysymyksissä. Kotitaloussääty oli alamainen sekä maalliselle että hengelliselle hallitukselle. Mitä tuli kotitalouksien sisäisiin suhteisiin, ne olivat ikään kuin pienoismalli edellä selitetystä yhteiskuntajärjestyksestä sillä erotuksella, että sekä maallinen että hengellinen valta henkilöityi kotitaloudessa yhteen hahmoon eli perheen isäntään. Hänen vastuullaan oli paitsi perheensä ja palvelusväkensä maallinen hyvinvointi, myös hengellinen kasvattaminen.

⁵⁴ Pleijel 1970, 44–45.

den saarnaa tuo esiin puhdasoppisuuden käsitystä yhteiskuntaa kollektiivisesti kohtaavasta Jumalan rangaistuksesta. Tämän käsityksen mukaan Jumala rankaisee yksilöä tekemistään synneistä, eikä ainoastaan yksilöä, vaan rangaistus kohdistuu kollektiivisesti koko yhteiskuntaan.⁵⁵ Hägg sen sijaan saarnaa, että väärä lastenkasvatus saa aikaan sellaisia yksilöitä, jotka elävät synnissä, eivät kunnioita yhteiskunnan lakeja ja tartuttavat paheensa kanssaihmiisiin. Nämä yksilöt itse (ja epäsuorasti heidän vanhempansa, jotka ovat laiminlyöneet kasvatustyönsä tai epäonnistuneet siinä) aktiivisesti aiheuttavat epätoivottuja yhteiskunnallisia seurauksia, joita ovat heikkojen sortaminen, kunniallisten loukkaaminen, omaisten surettaminen, yleisen rauhan ja turvallisuuden häiritseminen sekä kaikenlaisen muun synnin toteuttaminen. Epätoivotut seuraukset eivät toteudu Jumalan rangaistuksen kautta, vaan suoraan näiden yksilöiden toiminnan kautta.

Hägg saarnaa väärällä ja laiminlyödyllä kasvatuksella olevan erityisen raskaat seuraukset vanhemmille itselleen. Ensinnäkin Hägg muistuttaa ikävistä iankaikkisista seuraamuksista niin vanhemmille itselleen kuin lapsillekin, toiseksi siitä ikävyydestä, että joutuu lastensa halveksinnan kohteeksi. Epäonnistuneen kasvatuksen seurauksena on se, että vanhuuden päivillään vanhemmat eivät saa lapsiltaan kunnioitusta. Heidän, joiden pitäisi olla vanhempiansa tuki vanhuuden päivillään, ovatkin vanhempiansa suurin murhe. Huonosti kasvatettu lapsi rikkoo ”ystävyyys- ja verisiteet” ja nousee ”kapinoitsijaksi yhteiskunnassa”. Tämän Hägg yhdistää Miikan kirjan sanoihin: ”Sillä poika halveksii isää, tytär nousee äitiänsä vastaan, miniä anoppiansa vastaan; ihmisen vihamiehiä ovat hänen omat perhekuntalaisensa”⁵⁶. Näin ollen neljän kääskyn rikkominen rinnastuu yhteiskunnalliseen kapinointiin.⁵⁷ Tämä mukailee huoneentaulun ajatusta kotitaloudesta omana pienoisyhteiskuntanansa. Vanhempien ja lasten suhteen nähtiin toimivan mallina yhteiskunnan muille suhteille, sillä samalla lailla kuin alamaisten tuli kunnioittaa yhteiskunnallisessa valta-asemassa olevia, kotitalouksissa lasten tuli kunnioittaa vanhempiaan⁵⁸.

---

⁵⁵ Nordbäck 2004, 67–72.

⁵⁶ Raamattu 1933/1938, Miik. 7:6.

⁵⁷ Hägg 1784, 36–42.

⁵⁸ Nordbäck 2009, 208.

3.2 Lastenkasvatuksen ihanne

Hägg saarnaa lastenkasvatuksen olevan ennen kaikkea vanhempien tehtävä. Syiden, jotka vanhemmat tästä tehtävästä vapauttavat, täytyy olla suuret ja monet. ”Luonnolisten vanhempien” (naturliga föräldrar) tulee olla heidän, jotka opettavat lapsensa Jumalan pelkoon ja hyveellisyyteen, sillä he ovat lapsen maailmaan saattaneet ja he ovat lapsen ensimmäiset johdattajat elämän tiellä.⁵⁹ Seuraava kohta saarnassa liittyen vanhempien vastuisiin lastenkasvatuksessa on huomionarvoinen:

Syillisempiä monet teistä vaikuttavat olevan siihen, että toinen vanhemmista toisinaan siirtää tiettyjen tai kaikkien lastensa kasvatuksen ja tapojen parantamisen toisen puolison täydelle huolenpidolle - - Mutta mikä armoton virhe! Mielettömät, kuka on teille sanonut, että kasvatuksen vastuu kuuluu vain toiselle puolisolle? Kuka on teille sanonut, että te voitte mielivaltaisesti siirtää vastuuta lapsistanne toisillenne? - - Kuinka anteeksiantamatonta onkaan äitinä tai isänä toistaa lapsensa syntejä tätä ojentamatta.⁶⁰

Sekä äidin että isän vetäytymisen kasvatusvastuusta Hägg saarnaa olevan yhtä lailla tuomittavaa. Hägg ei missään vaiheessa saarnaa nosta esiin isän johtavaa roolia perheessä ja lastenkasvatuksessa. Kun muistetaan, että saarna käsittelee lasten hengellistä kasvattamista, on tämä huomionarvoista, sillä puhdasoppisen yhteiskuntajärjestyksen mukaan talonisännän asema opettajana kotitaloudessaan oli kiistaton⁶¹. Talonisännässä yhdistyi sekä maallinen että hengellinen johtajuus, minkä myötä myös talonväen hengellinen kasvattaminen lankesi hänen vastuulleen.⁶² 1700-luvun jälkipuolella saarnoissa kuitenkin ilmeni irtautumista siitä katekismuksen perinteestä, jossa avioparin keskinäiset valtasuhteet määriteltiin⁶³. Tätä suuntausta näyttää myös Carl Hägg edustaneen.

Vanhempien ensimmäinen velvollisuus lapsiaan kohtaan on rukoilla heidän puolestaan. Hägg saarnaa Jumalalla olevan täydellinen omistusoikeus lapseen ja siten lapsi

---

⁵⁹ Hägg 1784, 7–8.

⁶⁰ Hägg 1784, 9. ”Mera skyldige lära många af eder wara til den beskyllningen, at den ena af föräldrarne understundom hänskjuter somligas, eller alla sina barns upfostran och seders förbättring, til den andra Makans hela omsorg, blott i afseende på kön, eller för et blindt och oförnuftigt tyckes skull, eller rent af genom (hoglöshet?): och dermed tror man sig äfwen kastat ifrån sig hela answaret : Men hwilket grymt mistag! dåraktige! Hwem har sagt eder, at hela upfostrings omsorgen skal wara lagd uppå den ena Makan allena? - - Huru oförswarligt är icke det handladt, at såsom fader eller moder wara witne til sit barns laster, utan at uprätta det.”

⁶¹ Nordbäck 2004, 64.

⁶² Sandin 1986, 50–52.

⁶³ Nordbäck 2009, 211. Nordbäckin mukaan Anders Chydenius vetäytyi käsittelemästä avioparin keskinäisiä valtasuhteita, ja samaa suhtautumista asiaan edusti myös Pöntoppidan.

on jätetty vanhemmille ikään kuin lainaksi. Tähän kallisarvoiseen lahjaan tulee vanhempien suhtautua kiitollisuudella ja rukoillen. Vanhempien toinen velvollisuus lapsiaan kohtaan on opettaminen. Opetuksessa on otettava oikealla tavalla huomioon neljä seikkaa: aihe, järjestys, aika ja tapa. Lastenkasvatus on väärää, jos näitä neljää osa-aluetta ei oikealla tavalla huomioi.⁶⁴ Hägg saarnaa tärkeimmän lasten opettamisen aiheen olevan Jumalan sana sekä jumal- ja moraalioppi. Lapsen elämä rakentuu lujalle perustalle, kun hän oppii tuntemaan Jumalan: ”*Jumalan pelko on juuret ja runko, hyöveet sen oksia*”. Jumalan tuntemiseen liittyy erottamattomasti lähimmäisen tunteminen, eikä näitä kahta asiaa tule Häggin mukaan lasten opettamisessa erottaa. Kun tämä perusta on kunnossa, on lapsille helpompi opettaa myös muita hyödyllisiä tietoja.⁶⁵ Kristinuskon opinkappaleiden opettaminen on siis Häggin mukaan lasten opettamisessa kaikkein tärkeintä. Saarnan lopetuskappaleessa hän puhuttelee paikallisyhteisöä ja paheksuu seurakunnassaan esiintynyttä lasten hengellisen kasvattamisen laiminlyömistä muiden askareiden aiheuttamilla kiireillä, sillä onhan hengellisessä kasvatuksessa kyse lasten parhaasta sekä ajallisesti että iankaikkisesti ⁶⁶. Hägg ei sivuuta muiden hyödyllisten tietojen opettamista, mutta kaiken perusta on hänen mukaansa oppiminen Jumalan tuntemiseen. Kristinopin tuntemisen ja sen todeksi elämisen hyödyt ovat paitsi iankaikkisessa autuudessa, myös siinä, että se luo hyvät edellytykset maallisen elämän kannalta hyödyllisten asioiden oppimiseen.

Tässä tutkimuksessa on jo tullut mainituksi Häggin näkemys siitä, että lasten opettaminen tulee aloittaa lapsuuden varhaisina vuosina. Hägg saarnaa, että varhaislapsuudessa opit saavat helpoiten vaikutusta aikaan. Varhaislapsuudessa opitut asiat myös pysyvät mielessä helpoimmin. Paitsi että lapsena on hyvä muisti, myös ymmärrys on vapaa ennakkoluuloista ja sydän vastaanottavainen. Tarpeeksi ajoissa lapsille annettava oikeanlainen opetus mahdollistaa sen, että hyvyys asettuu lapsessa eläväksi ja tulee näkyviin hänen toiminnassaan.⁶⁷ Mitä tulee lasten opettamisen tapaan, Hägg korostaa toisaalta yksinkertaisuutta ja selkeyttä, toisaalta rakkautta ja hellyyttä. Opettamisessa tulee ottaa huomioon lapsen mielenlaatu ja ymmärryskyky, ja hänelle ei tule antaa kannettavaksi suurempia taakkoja kuin mitä hän jaksaa kantaa. Rakkaudeton kasvatus johtaa siihen, että lapsi alkaa kaihtaa vanhempiansa seuraa ja siten myös heidän opetuksiaan. Kun lapsi aristelee vanhempiansa, on riskinä, että hän joutuu huonoon seuraan.⁶⁸

---

⁶⁴ Hägg 1784, 12–15.

⁶⁵ Hägg 1784, 15–18.

⁶⁶ Hägg 1784, 45–46.

⁶⁷ Hägg 1784, 18–21.

⁶⁸ Hägg 1784, 23.

Kurittamisen, eli vanhempien kolmannen velvollisuuden lapsiaan kohtaan, Hägg saarnaa olevan tarpeellista, koska pienellä hetkellisellä kivulla voidaan säästyä paljon suuremmalta pahalta. Paitsi suullisia, myös ruumiillisia rangaistuksia tarvitaan, mutta viimeksi mainittuja vain tarpeen vaatiessa. Hägg asettaa Jumalan kurittamisen lasten kurittamisen perusteeksi ja esimerkiksi. Kurittaminen on rakastamista:

Kun muistetaan, että Jumala toimii meidän ihmisten kanssa siten, että ketä hän rakastaa sitä hän kurittaa, miksi epäröisimme olla niin täydellisen isän kaltaisia?⁶⁹

Samalla tavalla kuin opettamisen kohdalla ovat lasten kurittamisen hyödyt Häggin mukaan suurimmat varhaislapsuudessa. Lapsia tulee kurittaa "vielä kun toivoa on". Kurittamisen tavasta Hägg saarnaa, että siihen ei pidä kuulua katkeruutta, julmuutta tai kärkeviä ja vihaisia sanoja, koska Jumalakaan "ei vaivaa ihmisiä sydämestään". Sen, miten Jumala kurittaa ihmiskuntaa, on siis toimittava mallina vanhempien tavalle kurittaa lapsiaan. Häggin mukaan kurittamisen pitäisi olla vapaata tunteista, koska tunteiden mukana tulevat kiro sanat ja muu paha jäävät lasten mieleen sivuuttaen sen hyvän, jota kurittamisella halutaan saavuttaa. Toinen vahingollisen kurittamisen piirre on kohtuuttomuus. Hägg saarnaa, että lapsia ei tule kurittaa liian usein, eikä huomioimatta rikkeiden vakavuusasteita. Vahingollisen kurittamisen seurauksena on, että lapsi alkaa inhota vanhempiaan, jolloin hän ei ole enää vastaanottavainen heidän neuvoilleen.⁷⁰ Häggin näkemykset lasten kurittamisesta mukailevat sitä ihmiskäsitystä, jota hän aiemmin saarnassa on tuonut esiin. Ihmisluonto on paha ja kurittamista tarvitaan, jotta pahuus ei lapsessa pääsisi kasvamaan ja myös siksi, että kunnioitus vanhempiin säilyisi. Ruumiillisen kurittamisen varhainen aloittaminen sopii 1700-luvulla pietismin myötä yleistyneelle ajatukselle lapsen oman tahdon murtamisesta tämän varhaisina vuosina. Erityisesti kahtena ensimmäisenä ikävuotena lapsen oman tahdon murtamista ankaralla kasvatuksella pidettiin tärkeänä, jotta sitä voitaisiin sen jälkeen ohjata haluttuun suuntaan.⁷¹ Toisaalta Hägg korostaa, että ruumiilliseen kurittamiseen tulee turvautua vain pahimmassa tapauksessa. Perinteinen luterilainen käsitys on puolestaan se, että lapsen tulee nähdä vanhempansa ikään kuin Jumalan sijaisena.⁷² Tämä näkyy siinä, kuinka Hägg esittää Jumalan oikeudenmukaisen kurituksen lasten kurittamisen esikuvana.

---

⁶⁹ Hägg 1784, 25. "När man förer sig til sinnes, at Gud umgås med oss menniskor så, at den han älskar den agar han, hwarföre skulle wi hafwa betänkande wid, at likna en så fullkomlig fader?"

⁷⁰ Hägg 1784, 26–27.

⁷¹ Norberg 1978, 113–116.

⁷² Norberg 1978, 24–25.

Neljäs vanhempien velvollisuus lapsiaan kohtaan on hyvän esimerkin näyttäminen. Hägg paheksuu ajattelua, jossa esimerkin voimaa väheksytään ja jossa lasten sanallisen opettamisen ja neuvomisen nähdään riittävän:

*Uskotaan, että se (huonon esimerkin näyttäminen) ei ole vahingollista: lapset eivät tarkkaile mitä muut tekevät, vaan ainoastaan hyviä sanoja ja neuvoja, ohjeita hyvään. Mutta kuinka tässä uskossa tullaankaan petetyksi!*⁷³

Hägg saarnaa hyvän esimerkin näyttämisen olevan tärkeää siksi, että nähdessään vanhempiansa tekevän syntiä lapset helposti ajattelevat: ”miksi minäkin en voisi tehdä noin, ei se minua voi vahingoittaa enempää kuin muitakaan”. Lasten nuhtelu ja oikaiseminen, vaikka niitäkin tarvitaan, eivät Häggin mukaan korvaa hyvän esimerkin voimaa.⁷⁴

---

⁷³ Hägg 1784, 28. ”Man tror det skal ej skada: barn skola ej få noga märka hwad andra göra, allenast de med goda ord och råd, så anwisningar på det goda. Men huru bedrager man sig i denna tron!”

⁷⁴ Hägg 1784, 28–29.

4 YHTEENVETO: SAARNAN KASVATUSNÄKEMYS

Tässä tutkielmassa tutkin Sundin ja Vårdön kirkkoherra Carl Häggin vuonna 1784 juhannuspäivän saarnassaan välittämiä käsityksiä lastenkasvatuksesta. Tutkin saarnaa osana ajan uskonnollista, aatteellista ja pedagogista kontekstia. Pyrkimyksenäni oli vastata seuraaviin kysymyksiin: Millä lastenkasvatuksen tärkeyttä saarnassa perustellaan? Millaisena lastenkasvatuksen ja -opetuksen ihanne saarnassa nähdään?

Hägg perustelee lastenkasvatuksen tärkeyttä ihmisluonnon turmeltuneisuudella. Väärä ja laiminlyöty lastenkasvatus aiheuttaa sen, että lapsen synnilliset taipumukset ottavat hänen ajattelussaan ja toiminnassaan vallan. Tämä pessimistinen ihmisenäkemys on yhteneväinen niin puhdasoppisen kuin pietistisenkin ihmisenäkemyksen kanssa. Väärällä ja laiminlyödyllä kasvatuksella on Häggin mukaan onnettomia seurauksia niin maalliselle yhteiskunnalle, Jumalan seurakunnalle kuin vanhemmille itselleenkin, sillä lapsista kasvaa tällöin ihmisiä, jotka eivät kunnioita Jumalan ja yhteiskunnan lakeja, eivätkä vanhempiaan. Saarnan yhteiskunnallisessa osuudessa on huomattavaa, että Hägg ei tuo esiin puhdasoppisuuteen vahvasti liittynyttä ajatusta Jumalan kollektiivisesta rangaistuksesta, vaan esittää epätoivottujen yhteiskunnallisten seurausten tapahtuvan Jumalaa pelkäämättömien ja yhteiskunnan lakeja kunnioittamattomien yksilöiden toiminnan tuloksena. Toisaalta huoneentaulun ajatus kotitaloudesta omana pienoisyhteiskuntanaan näkyy Häggin tavassa rinnastaa neljännen käskyn rikkominen yhteiskunnalliseen kapinointiin.

Saarnan kasvatusihanteessa lasten kasvattaminen kuuluu ensi sijassa ”luonnollisille vanhemmille”. Hägg ei eritele isän ja äidin vastuita lasten kasvattamisessa, vaan pitää sukupuolesta riippumatta tuomittavana sitä, että toinen vanhemmista jättää lasten kasvattamisen puolisonsa vastuulle. Tämä on huomionarvoista, sillä huoneentaulun maailmassa isännän asema kotitaloutensa jäsenien hengellisessä kasvattamisessa oli kiistaton. Lasten opettamisessa Hägg näkee tärkeimmäksi kristinuskon opinkappaleiden opettamisen. Opettämisen ei tule olla pinnallista, vaan sellaista, joka johtaa Jumalan tuntemiseen. Tämä perusta on Häggin mukaan tie paitsi iankaikkiseen autuuteen, myös maalliseen hyvinvointiin. Niin lasten opettamisessa kuin kurittamisessakin Hägg korostaa, että ne tulee aloittaa jo varhaislapsuuden aikana, mikä muistuttaa pietististä kasvatusihannetta lapsen oman tahdon murtamisesta tämän varhaisina vuosina.

Saarnaa ei voida luokitella selkeästi puhdasoppiseksi, pietistiseksi tai valistushenkiseksi. Edellä selostetun perusteella voidaan kuitenkin todeta, että saarnasta löytyy

niin puhdasoppisia kuin pietistisiäkin piirteitä. Valistukseen viittaavia piirteitä sen sijaan on saarnasta vaikeampi löytää, sillä valistuksen optimismin saarnassa esiintyvä ihmiskäsitys ei istu.

LÄHTEET

Alkuperäislähde

Hägg, C. (1784). *En försummad och förwänd barna-upfostran, med dess osaliga påföljder*. Turku: Johan Christopher Frenckellin leski (kirjapaino, Turku, 1779-1785). <https://www.doria.fi/handle/10024/144404> (haettu 13.4.2021)

Kirjallisuus

Ahokas, Minna. (2018). Pro fide et christianismen kristillinen valistustoiminta 1770-luvulta 1800-luvun alkuun. Teoksessa Laine, E & Ahokas, M (toim.), *Hyödyllisen tiedon piirit. Tutkimuksia papistosta, rahvaasta ja tiedon rakentumisesta 1700-luvulla* (s. 84–142). Helsinki: SKS.

Drejjer, Stig. (2006). *Det åländska folkets historia: 3, Frihetstiden och den gustavianska tiden 1721–1808*. Maarianhamina: Ålands kulturstiftelse 2006.

Hiljanen, Mikko. (2019). *Suomalaiset kirkkoherrat Ruotsin valtion rakentajina 1550-luvulta 1610-luvulle*. Jyväskylän yliopisto. Historian ja etnologian laitos. Väitöskirja.

Ihalainen, Pasi. (2005). Suomalaisten kansakuntakäsitysten juurilla. Teoksessa Ahonen, K; Halmesvirta, A ym (toim.), *Historia ja herrasmies. Seppo Zetterbergille omistettu juhlakirja* (s. 179–192). Jyväskylän yliopisto. Historian ja etnologian laitos.

Joutsivuo, Timo. (2010). Papeiksi ja virkamiehiksi. Teoksessa J. Hanska & K. Vainio-Korhonen (toim.), *Huoneentaulun maailma* (s. 112–183). Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Kajander, Konsta. (2020). *Talonpoika, herra, puoliherra. Etnologinen tutkimus puoliherra-kategoriosta ja talonpoikaisuuden kulttuurisista malleista suomalaisissa sanomalehdissä 1847–1870*. Jyväskylän yliopisto. Historian ja etnologian laitos. Väitöskirja.

Kotivuori, Yrjö. (2005). Hägg, Karl. *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852*. <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=U836> (Haettu 13.4.2021).

Laine, Esko & Laine, Tuija. (2010). Kirkollinen kansanopetus. Teoksessa J. Hanska & K. Vainio-Korhonen (toim.), *Huoneentaulun maailma* (s. 258–312). Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Laine, Tuija. (2018). Lapsille tarkoitettut uskonnolliset kirjat. Teoksessa Laine, E & Ahokas, M (toim.), *Hyödyllisen tiedon piirit. Tutkimuksia papistosta, rahvaasta ja tiedon rakentumisesta 1700-luvulla* (s. 184–219). Helsinki: SKS.

Lempiäinen, Pentti. (1976). *Pyhät ajat*. Jyväskylä: K.J. Gummerus.

Lilja, Einar. (1947). *Den svenska katekestraditionen mellan Svobilius och Lindblom*. Lunds universitet. Väitöskirja.

Norberg, Astrid. (1978). *Uppfostran till underkastelse. En analys av normer för föräldra-barnrelationer i religiös litteratur om barnuppfostran i Sverige 1750–1809*. Lunds universitet. Väitöskirja.

Nordbäck, Carola. (2009). *Lycksalighetens källa. Kontextuella närläsningar av Anders Chydenius budordspredikningar, 1781–82*. Åbo Akademi. Teologiska fakulteten. Väitöskirja. <http://bibbild.abo.fi/ediss/2009/NordbackCarola.pdf> (haettu 13.4. 2021)

Nordbäck, Carola. (2004). *Samvetets röst. Om mötet mellan luthersk ortodoxi och konservativ pietism i 1720-talets Sverige*. Umeå universitet. Institutionen för historiska studier. Väitöskirja. <https://www.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A142869&dswid=-9681> (haettu 5.5.2021).

Pleijel, Hilding. (1970). *Hustavolans värld. Kyrkligt folkliiv i äldre tiders Sverige*. Tukholma: Aktiebolaget Tryckmans.

Pöysä, Jyrki. (2010) Kaksin tekstin kanssa. Lähiluku vaeltavana käsitteenä ja tieteidenvälisenä metodina. Teoksessa Pöysä, J; Järviluoma, H; Vakimo, S (toim.), *Vaeltavat metodit*. Kultaneito VII. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura 2010.

Radloff, Fredrik Wilhelm. (1795) *Beskrifning Öfver Åland : Af Fredric Wilhelm Radloff, Med. Doct. Och Provincial-Medicus På Åland*. Åbo : tryckt i mag. J. C. Frenckells boktryckeri. På egen bekostnad, 1795, 1795) <http://urn.fi/http://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2010-00002690> (Haettu 13.4.2021)

Reuterswärd, Elisabeth. (2001). *Ett massmedium för folket. Studier i de allmänna kungörelsernas funktion i 1700-talets samhälle*. Lunds universitet. Historiska institutionen. Väitöskirja.

Sööberg, Fredrik. (2007). Legitimeringen av kungamakten via det religiösa budskapet. Teoksessa Ericsson, P (toim.), *Gud konung, och undersåtar. Politisk predikan i Sverige under tidig-modern tid*. Opuscula Historica Upsaliensia 35. Uppsala universitet.

Sandin, B. (1986). *Hemmet, gatan, fabriken eller skolan. Folkundervisning och barnuppfostran i svenska städer 1600–1850*. Arkiv avhandlingsserie 22. Lund: Arkiv.

Tammela, Joonas. (2021a). "Saarna". Käsikirjoitus, viitattu kirjoittajan luvalla. Julkaistaan opaskirjassa: Impola, Petteri et al. (toim.), *Vanhojen käsialojen lukuopas*. Helsinki: Gaudeamus.

Tammela, Joonas. (2021b). "Kuulutus ja kiertokirje". Käsikirjoitus, viitattu kirjoittajan luvalla. Julkaistaan opaskirjassa: Impola, Petteri et al. (toim.), *Vanhojen käsialojen lukuopas*. Helsinki: Gaudeamus.

Muut lähteet

Svenska Akademinns ordbok (SAOB): <https://www.saob.se/>.

Suomen evankelisluterilainen kirkko. Kirkkovuosikalenteri: <https://www.kirkko-vuosikalenteri.fi/#year=2021&month=5>

